

Pavlna Rychterová, *Die Offenbarungen der heiligen Birgitta von Schweden. Eine Untersuchung zur alttschechischen Übersetzung des Thomas von Štítné (um 1330–um1409)*,

Köln-Weimar-Wien 2004, Böhlau Verlag (Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 58), 290 s., ISBN 3-412-11304-2

Nerad se smiřuji s tím, že i monografie vyznačující se invenční přínosností nenaleznou v odborném tisku náležitou pozornost. Čím více publikací vychází, tím více je zapotřebí rozlišovat zrna různé kvality, o plevách nemluvě. Dobrá kniha zpravidla zcela nezapadne, badatelé si ji dříve nebo později objeví. Jistě by tomu tak bylo i s monografií Pavlny Rychterové, jejíž zrození jsem z povzdálí mohl sledovat. Právě proto jsem se o ní ostýchal napsat, abych jiné, zvláště povolanejší, neochudil o tuto příležitost.

Podle podtitulu by se mohlo zdát, že práce takřka výlučně náleží k doméně staročeské filologie a literární historie. Ve skutečnosti však přesahuje, jak je to již v medievalistice obvyklé, do více přílehlých oblastí. Dokládá to hned první kapitola pojednávající o švédské světici a jejímu poselství soudobému západokřesťanskému světu. Autorka se neomezila na pouhé shrnutí dosavadního rozkošatělého bádání. Poučena na jedné straně podněty „gender studies“ (zejména Caroline W. Bynum) a na straně druhé přístupy svého školitele Alexandra Patschovskyho rozpoznala v Brigitiných vizích novou formu starší ženské nábožensky vzdělávací výpovědi. Také Brigita se podobně jako její předchůdkyně legitimovala před slídivým zrakem církevního dohledu charismatickým darem šůry svěřeného vizi-onářství. Bylo to však již v době pokročilé druhé christianizace se vzrůstajícím počtem nábožensky probuzených laiků, zejména žen, a se stále se rozšiřujícím okruhem čtenářů literatury v národních jazycích.

Své prorocké ozvláštění Brigita objevila, jak příznačné, až po skonu svého manžela, když v ústraní cisterciáckého opatství v Alvastra zahořela touhou založit svůj vlastní řád. Jakmile začala své vize v rodném jazyce diktovat zpovědníkovi, který je spolu s jinými překládal do latiny, bezděky se stala nástrojem v rukou exegetů. Pavlině Rychterové se podařilo objevně doložit vznik celého rozsáhlého korpusu Brigitiných revelací jako kolektivního díla, v němž se zprvu nad jiné uplatnil teolog Mathias z Linköpingu a po Brigitině odchodu do Říma španělský biskup Alfonso von Jaén, jenž redigoval tzv. papežské vize. Výsledkem společného úsilí

byl neobyčejně působivý, aktuálně přitažlivý soubor revelací, který se nabízel k překladům všude tam, kde se vyskytovalo již připravené společenství laiků obojího pohlaví. Ozvučnost nabádacích Brigitiných prococtví se zvýšila v období schizmatu, kdy se kdekdo z vysokých církevních kruhů obával zaujmout k nim jednoznačné stanovisko. Ani kostnický koncil se toho neodvážil. Podle Jeana Gersona bylo již pozdě. Oficiálně je uznat by bylo nemoudré, vždyť se mohly časem ukázat jako falešné a nedůvěryhodné. Odmítnout je poté, co získaly široký věhlas, by však podle Gersona bylo ještě horší.

Recepci Brigitiných prococtví v pozdně středověkých Čechách objasňuje druhá kapitola. Na rozdíl od většiny zemí, kde se o šíření spisů rychle kanonizované svěťice (1391) postaraly množící se konventy jejího řádu, v lucemburských Čechách recepcce probíhala ve dvou souběžných proudech. První z nich pramenil v církevní politice Karla IV., jemuž konvenovalo Brigitino úsilí o návrat papežského stolce do Říma. Zatímco císař se v září 1377 zasazoval o brzkou Brigitinu kanonizaci, jeho syn Václav, a to pro mne bylo opravdu překvapivé, údajně dával četbě Bible a revelací přednost před jinými knihami. Tato záliba se však v králově prostředí nijak neprojevila. O to více Brigita zapůsobila na Jana z Jenštejna, jenž se jejími vizemi inspiroval ve svém vizionářsky laděném spisku propagujícím zavádný svátek Navštívení Panny Marie. Role prostředníka v této druhé linii recepcce připadla mistru Matoušovi z Krakova, který se během svého římského pobytu v roce 1379 stal členem papežské komise jednající o kanonizaci nedávno zemřelé (1373) švédské vizionářky.

Jakkoli autorka našla v Matoušovi z Krakova výraznou osobnost pro sledování možných spojnic směřujících k vlastnímu ústřednímu tématu, odolala pokušení a věcně vyloučila vliv Brigitiných revelací na církevně kritické spisy tohoto vlivného teologa. Mohla tak učinit tím spíše, že Matouš věnoval Brigitě dva samostatné traktáty. Zda to byl on, kdo v pražském chrámu Panny Marie před Týnem založil oltář k počtě švédské svěťice, je dosti pravděpodobné, není to však jisté. Zcela nepochybné přitom je, že hluboce zapůsobil na Tomáše ze Štítného, který zásluhy tohoto „šlechtného mistra“ vyzdvihl v úvodu svého staročeského zpracování Brigitiných prococtví. Brigitiny spisy, které si Matouš v Římě nebo jinde opatřil, vytvořily spolu s početnými opisy poměrně samostatnou větev tzv. pražské redakce. Podle vlastnických poznámek je zřejmé, že o Brigitu byl v pražském univerzitním prostředí značný zájem.

Pro počáteční, národnostně ještě poměrně indiferentní etapu pražského reformního snažení je příznačné, že vedle cizích mistrů působících v Praze Brigitiny revelace získaly značný ohlas i v okruhu Matěje z Janova. Aktuální odezva Brigitiných revelací v Praze je vskutku pozoruhodná, a to jak v linii učenecky teologické, tak nábožensky vzdělavatelné. Za zvlášť cenný přínos druhé kapitoly považují evidenci početných překladů Brigitiných revelací i modliteb do staročestiny. Ukázky či

drobné edice v poznámkách tu vítaně doplňují antologii staročeského písemnictví, které, jak se ukazuje, nemělo jen Tomáše ze Štítného. Pokud se nemýlím, pouze Švédsko v tomto překladatelském snažení předstihlo Čechy. Díky pražskému působení mistra Jindřicha z Bitterfeldu snad vznikl i staropolský překlad pro královnu Hedviku. O to více mne zaskočilo, že zatím není povědomí o souběžných překladech do pražské středohornoněmecké němčiny. Z pozdějších překladů a parafrází apokryfních Brigitiných textů autorka věnovala oprávněnou pozornost hojně opisovanému dílku *Onus mundi – Bürde der Welt* lipského profesora Jana Tortsche, jehož některé redakce obsahují protihusitské výpady.

V třetí kapitole vstupuje na scénu, pro mezinárodní odbornou veřejnost poprvé v tak obšrném výkladu, samotný Tomáš ze Štítného. Nedalo se očekávat, že by se autorce podařilo sporé doklady o jeho životě rozmnožit. Pokud jde o jeho studium na nově založené pražské univerzitě, oprávněně ho považuje za nedoložené. V letech před rokem 1355, kdy Štítný pobýval v Praze, výuka totiž probíhala jen v zanedbatelném rozsahu. Přesto Tomášova znalost latiny univerzitní úroveň dosahovala. O jeho nadání pro jazyky svědčí i to, že byl schopen porozumět německým kázáním Konráda Waldhausera, neboť jinak by jimi sotva mohl být silněji ovlivněn. Kritický rozbor Tomášovy literární pozůstalosti Pavlína Rychterová uzavřela zdůvodněnou korekcí starších představ o mimořádně širokém intelektuálním horizontu tohoto písíciho zemana. Štítný nemusel a ani nemohl vysedávat v kolejních knihovnách, neboť postačující výběr předloh našel ve sbornících teologického a kontemplativního obsahu, které postupem času vytvořily jakýsi nábožensky vzdělávací kánon pražské univerzity.

Tomáš ze Štítného měl sice blízko k reformnímu okruhu, pokorně se však snažil věřit tak, „jakž obecně kostel věří“. Tím se odlišoval mimo jiné od těch negraduovaných vzdělavců, kteří po svém vykládali Písmo svaté. To mu však nebránilo být zdrženlivý vůči odpustkům a hájit právo laiků navzájem rozmlouvat o věcech víry. Neváhal také hájit Milíče z Kroměříže, který podle něho neupadl do bludů, když ponoukal s dobrým úmyslem lidi k častému přijímání svátostí. Právě v důrazu, který kladl na vzdělávací náboženskou literaturu pro laiky, měl Tomáš blízko k devotio moderna. Nepřekládal však jen pro poučení vlastní rodiny, nýbrž pro širší okruh jeptišek a řádových laických bratří neznalých latiny.

Po výstižné charakteristice Tomášova literárního úsilí Pavlína Rychterová přechází ve čtvrté kapitole k rozboru dvou verzí jeho překladu Brigitiných revelací. Vstupní výklad o staročeském zpracování 66. kapitoly traktátu Davida z Augsburgu *De septem processibus religiosorum* rozhodně nedoporučuji přeskočit, neboť mimo jiné poodkrývá Tomášovu skepsi k snovým vizím. Alespoň jedno místo si tu zaslouží zmínky: „A mnozí snové jsou tak jen podlé přirození a úmyslův lidských. A takž zdraví lidé a veselé mysli mievají sny chutné, a nezdravé krve lidí těžké a hrozné.“ To je rozhodně názor uvážlivého muže, a proto se můžeme tázat,

proč věnoval tolik svého vzácného času viděním švédské světice. Autorka spatřuje vysvětlení v Tomášově snaze o propojení katechizačního účelu s encyklopedickou systematickostí. Obojí v hojně míře v umně zredigovaných Brigitiných textech nalezl.

Přestože starší české bádání věnovalo spisům Tomáše ze Štítného mimořádnou pozornost, jeho zpracování *Zjevení svaté Brigity* zůstalo stranou zájmu. A protože slabinou bezmála všech dosavadních edic Tomášových děl bylo nedostatečné nebo mizivé přihlížení k latinským předlohám, autorka se při rozboru delšího i kratšího výboru z Brigitiných revelací zaměřila na vysledování a porovnání v úvahu přicházejících vydaných i nevydaných textů. Obdobně postupovala i v šesté kapitole věnované srovnání anonymně dochovaného souběžného překladu Brigitiny revelace *O matce boží* s Tomášovým zpracováním. Závěrečný epilog přináší nejen shrnutí dosažených poznatků, ale i zastřešující úvahu, v níž se několikrát vyskytuje poněkud matoucí a snad i nadbytečný výraz „konstrukt“.

Shrnuji: českou medievistiku obohatila práce, která domácí látku zapojila do širokých mezinárodních souvislostí, a to nikoli jen povšechnými formulacemi, nýbrž průkaznými, nově objevenými nebo alespoň nově využitými pramennými doklady. Opožděně, ale přece se z české strany dostalo vnímavé pozornosti německy mluvícímu reformně naladěnému okruhu teologů na pražské univerzitě, jmenovitě Matoušovi z Krakova. V neposlední řadě pak dizertace Pavlína Rychterové široce otevřela cestu k edičnímu zpřístupnění českého zpracování Brigitiných revelací a dalších děl z literární pozůstalosti Tomáše ze Štítného.

František Šmahel